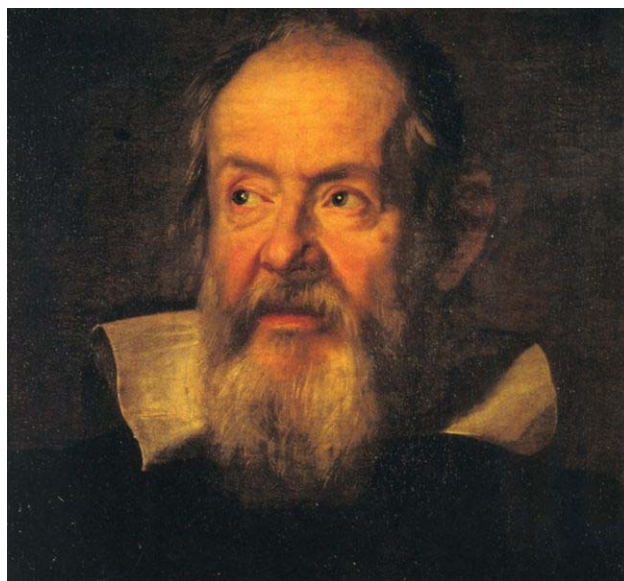

ګالیلیو په ډاګه وایي : «ځان پوهول غواړم»

لیکونکی: رابرت هارگریوس

ژباړه او لنډيز: نورالله اتل

په ټول مسېهي پېر کېنې هر یوه مسېهي دا منلې وه چې د اینجیل هر توری هر مرو ریښتونی دی او د پوښتنې پکښې هیڅ ګای نشته. د بېلګې په توګه، خدای دغه نړۍ په اوو ورځو کېنې رغولې ده، د اینسان توکم د ادم او هوا څخه راپیل شوی دی. مخکه د ټول جهان یوا داسې منځکی دی چې له و با ی ناوځر چور پېر.

د لوتر په بیاسمون پسې چې کومه پېرې راغله په هغې کېنې دغه ډول ګایونه، چې په سربېرته توګه همبښني او ریښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندې ونيول شول او بیا ډېر ژر له پوښتنې سره مخامخ شول. شک او پوښتنې ته چې کوم څیز خوځښت ورکولئ هغه د وګړیو هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکې پوهنه وه چې هغوی د ښاخوا چاپېریال په باره کېنې پیدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کېنې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري یونونه او مزلونه وکول او پوه شول چې مخکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافیه پوهنې دومره پرمختګ کړی ؤ چې دغسې سمندري مزلونو ته یې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېرې په نیمايي کېنې، د وېرسپوچي په نامه یو کس د نړۍ دغسې نخچې کېنلې وې چې په مټ یې څېړونکي وتوانېدل چې اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره توب سره ووهي. هینري مزلګر د ګنټري (ریاضي) او ستورپېژنې یو ښوونځی ورغولئ چې پکښې به مزلهونکو په هسک کېنې د ستورپوهانو د ځای ځایګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نو د دوی لپاره بېخي اسانه شوه چې د ستورپوهانو د ځای

ځايگي په مرسته په سمندرونو کښې د تگ راتگ لپاره لوري او لؤدن پيدا کي. موکناټيسي لؤدنښؤد (compass) دومره اسانتيا پيدا کړه چي اوس به هغوی په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللاي شول چي په اونيؤ اونيؤ او کله به يې ان په مياشتؤ مياشتؤ وچه مخکه نه ليدله.

کاري اړتياؤ يوه داسي اډانه وزېروله چي په گروځه او پدل باندي نه وه ولاړه بلکې په داسي ريښتياؤ باندي ډډه لگولې وه چي بېخي په کره تؤب او پام سره يې څارنه او څېړنه کېدله. د منځني پېر پوهنې لکه الکيمي او ستور پېژندنه، چي ساينسي خو بېخي نه وې مگر ساينسوزمه وې، اوس ځای ساينسي لتون لره پرېښؤدلؤ. د همدغه ساينسي لتون په مټ په راتلونکو دريؤ پېريؤ کښې اينسان خپل چاپيريال بدل کؤ. او کله چي يې دغه کار وپه برياليتؤب سره ترسره کړؤ نو هاله وتوانېدلؤ چي هغه سوچ هم بېخي بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځای په باره کښې به يې کولؤ. نور نو هغو داسي سوچ نه کولؤ چي يوازي او يوازي بس د ده لپاره دا ټول جهان پينځول شوی دی. بلکې دا يې منلې وه چي هغه يو ناتوانه او کمينه ژوی دی چي بېخي لنډ ژوند لري او په يوې وړې ټيکي (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مخکه يې نوم دی، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت بېرت جهان کښې د يوه ټاپي، يوې دانې او يا يوه اتم ځای لري او بس.

خو زؤر سوچ او زړه گروځه هم په ځای ارامه پاته نه شوه. په تېره بيا زړه مسېهي کليسا خو بېخي دغه گای ته نه وه تياره. هغې خو بېخي په لركسي (ټيليسکوپ) کښې له کتلؤ څخه نټه وکوله چي دا يې زباتوله چي نور نو اينسان د جهان په منځکي کښې ځايگي نه لري. دا يو کوچنی گای نه ؤ بلکې دومره غټ ؤ چي هغه گروځه يې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له تورپېره راوروسته ټول لوېديځ بنارتنؤب (Civilization) ولاړ ؤ. د اميانؤ لپاره خو دغه نوی گای بېخي بېمانا ښکاره کېدلؤ. هغوی به په ډېره ساده توگه ويل، «که چرته مخکه چورلي نو بيا به مرغی څنگه خپله ځاله پيدا کوي، او د اينسانان به څنگه په خپل ځای باندي ولاړ پاته کېدلای شي، او داسي ...».

مگر د دينپوهانو، گروهيپزانؤ او شيخانؤ لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. ځکه چي دغو څېړنؤ به ويل چي د هسک او مخکې تر منځ خو بېخي توپير نشته. په مخکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چلېږي. په بله مانا، مور وويلای شو چي مور په لالمخه په هسک کښې يو او که دا ووايو چي پخپله هسک دلته په مخکه باندي دی نو هم بده به نه وي. دغو څېړنؤ دغسي نور بېشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اينجيل سره په ټکر کښې ول او اپوته پيغام يې ورکولؤ. مگر بلې خوا ته گروځه دا وه چي اينجيل خو د خدای وينا ده، نو لځکه دغه څېړنې نه يوازي ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغو ساينسپوهانو او څېړونکو کښې يم هم گاليليو ؤ. هغه په کال ۱۵۷۴ کښې زېږېدلی ؤ کوم چي د شپکسپير د زېږېدنې کال هم دي. گاليليو د اټالپي د بياييدارۍ وروستی ستر کس ؤ. لومړی هغه د جيسويتانو لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شو چرته چي د ده د ټول

ژوند لپاره د ستورپېژندنې سره ولگېدله او مينه يې ورسره پيدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغه له مدرسې راوتلو او سملاسي يې د ارستو سکولاسټيکي سوچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسيکي پوه او انځورکښ ورڅخه جوړ شو. په لومړي سر کښې هغه د روغتياپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړو مگر يوه ورځ يې ناساپه د جيوميټري په يوه ليکچر کښې برخه واخيستله او له ساينس او گڼترې (رياضي) سره يې مينه پيدا شوله. څلور کاله وروسته يې روغتياپوهنه بېخي پرېښودله او خپل پاته ژوند يې گڼترې او فيزيک ته ورکړ. په پای کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د گڼترې د څانگې مشر شو چېرته چې هغه د خپل ژوند اتلس بريالي او پينځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساينس کښې يې د خوځښتونو، او خوځنده څيزونو د ځانگړنو د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغه سره خپلو ملگرو او کورنۍ خورا مينه کوله، مگر د پوهانو او ښوونکو په منځ کښې يې ښه نوم نه لرلو، ځکه چې هغه به ورته هر وخت سپکول. په تېره بيا هغه به د ارستو د لارې لارويانو ته بډرد ويل چا چې د فيزيک، ستورپېژندنې او خوځښت خورا ښکولې مگر ناسم کانونونه وړاندي کول چې سکولاسټيکه فلسفه به ورته ويل کېدله او د کليسا لخوا يې ښوونه کېدله. ۳۲۰ کاله تر مسيها مخکې، ارستو د اپلاتون شاگرد و. هغه يو تکړه فلسفي و او د جهان د جوړښت، رغاوڼې او اډانې څېړنه يې کړې وه. د هغه چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بيا له اربي څخه لوېديځو ژبو ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسېهي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسېهي شيخان په دې لټه کښې ول چې له يوې نه يو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه يې د تامس اکيناس تر څارنې لاندي د ارستو چورتونو ته له مسېهي ښوونو سره په داسې ډول سمون ورکړ چې يو وخت داسې راغلو چې هغه بېخي پخپله د مسېهي گروهي برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولو نو دا له کوفر ويلو سره برابره وه.

په پای کې د همدې ټکر له لاسه د گاليليو ستوري هم په ډوبېدلو شو. هغه لالمخه د خپلې پوهې او څېړنې په مټ د ارستو د خوځښت کسنه (Theory of Motion) هيسته اچولې وه؛ او اوس د ارستو پر ستورپېژندې باندې نورې ناندرۍ راپورته شوې وې. يونانيانو ته خو لا پخوا جوته شوې وه چې محکه غونډه ده، لومړی دا چې د تندر په مهال چې د محکې سوري پر سپورمۍ پرېوځي هغه گرد وي، او بل دا چې بېلابېل ستوري په بېلابېلو ځايځايگيو باندې ښکارېږي. مگر ارستو داسې انگېرلې وه چې محکه ارامه په خپل ځای باندي ولاړه ده او دا نور هسک ورباندي شاوخوا چولېږي. هغوی ځکه داسې ويل چې په هسک کښې چې د ستورپو کومې غونچې دي هغه خپل ځايځايگي نه بدلوي، نو هغوی داسې د محکې د شاوخوا چورلي لکه لمر او سپورمۍ چې چورلي. ورسته بيا د ارستو د يوه شاگرد، پتولمي، تر څارنې لاندي يو داسې جهان وکښل شو چې د ارامې محکې شاوخوا پينځه پنځوس ناڅرگندې غونډۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره يې لمر، سپورمۍ او نور ستوري هم لېږدول.

دا د ساينس له ناپړيتو (عجايبو) څخه يوه ناپړيته ده چې د دې جهان يوه ناسمه پېژندنه ډېرو پاته شوه او د يونانيانو لخوا ريښتيا او سمې پېژندنې پاينست و نه موندلو. ډيموکريټس او اريستارکس دواړو داسې کسني وړاندي کړې وې چې د ارستو په پرتله ريښتيا ته ډېرې نيزدې

وي مگر د هغوی کارونه پاته نه شول او ورک شول. د ارستو کسني د مسپهي شيخانؤ لاس ته ولوبدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وي ځکه چي هرهر ټکي يې د سپېڅلي لوستني له هرې کرنيې سره سمون خورلؤ، نو لځکه خو يې په مسپهي ښوونؤ په منځ کنيې هغه ځای پيدا کړؤ کوم چي په د ايسا مسيه د بيا راژوندي کېدلؤ لرلؤ او يا په لومړي سره کنيې د هغه سپېڅلي زوکړې لرلؤ.

په کال ۱۵۴۳ کنيې، د گاليليو تر زوکړې شل کاله پېښ، ځيرک پولي (*Polish*) ستورپېژندونکي، نیکولس کوپرنیکس، د هسک د ستورپېژندونکي خوزبنت په ډېره اسانه توگه نړۍ ته وروپېژندلؤ. هغه لمر د جهان په منځ کنيې ونيولؤ او ويل يې چي مخکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کوپرنیکس ستر تيسيز، چي «هسکينه گرده چورلېدل» نومېدل، او هغه درېيم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مگر د هغه په تيسيز پوري پينځوس کاله ټوکې کېدلې. زياترو پوهانو خو د هغه گټره د هيڅ جوگه هم نه بلله، او د کليسا باباگان دې ته تيار نه ول چي د هغه سوچ او چورت ته دي هم په «خدايي رازونؤ» کنيې ځای ورکي.

مگر د گاليليو لپاره دکوپرنیکس کسنه يو ستر اوښتون ؤ. د هغه ځواکمن سوچ په دې ورسېدلؤ چي دا به هرومرو ريښتيا وي. هغه لا په ۱۵۹۷ کنيې په پراگ کنيې خپل دؤست، جانس کېپلر، ته وليکل، «چي پکار ده د اينسانانو سوچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغه ته په خپل سدېد کنيې جوته شوې وه چي کسنه خو سمه ده، مگر هغه يې زياتولای نه شوه. او ترڅو چي هغه پخپله ليدلای او شمېرلای نه شوه نو تر هغو پوري يې دا نه ويل چي ريښتيا ده. که څه هم هغه خپلؤ نيژدې دؤستانؤ ته څو کاله پخوا ويلي ول چي دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرو اېسندؤ (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنیکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مگر گاليليو خپل سوچ تر دوؤلسؤ کلؤ پوري نور هم له ځانه سره پټ وساتلؤ، او داسي ويل کيږي چي په دې ترڅ کې به يې د ارستو د کسنؤ لوست هم شاگردانو ته ورکولؤ، سره له دې چي ښه پوهېدلؤ چي هغه ناسمې وي.

په دې منځ کنيې د تاريخ يوه ښکړغه پېښه وشوه. هغه درسته راپيدا شوه چي د جهان په باره کنيې يې د کليسا لېمون ناسم زباتولؤ. د کال ۱۶۰۹ په جون يا جولای مياشت کنيې گاليليو د ليد په يوې درستې يوه تجربه ترسره کړه. دغه ليددرسته لومړی يوه هالنډي جوړه کړې وه چي ډېر لري څيزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چي دغه درسته د گاليليو په لاس ورغله نو هغه په ډېر ځېرکوالي او کارنده توگه وکاروله. په يوه وخت کنيې هغه په خپلې کسني او په دغې درستې دواړو باندي کار کولؤ. لږ وروسته هغه د کرلؤدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله. د دغې کسني په مټ هغه په دې وپوهېدلؤ چي د سکې د يوه نل په دواړو سرونو باندي چي هيندارې ولگول شي، د دواړو شيشؤ يوه يوه خوا دي پتلي وي مگر په دواړو شيشؤ کنيې دي د يوې بله خوا دي دباندې خوا ته پرسېدلې وي او د بلې شيشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولي په شان درسته په يوې دربلۍ باندي ولگول شوه. په دې توگه گاليليو د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*) جوړ کړؤ.

راتلونکې دوولس میاشتې له هغه څخه نور هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لگیا ؤ، بېلابېلې شیشې به یې سولولې او سکېنتلې، او هڅ او هاند به یې کولو چې تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۷۰۹ کښې هغه خپله ترتولؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې مینارې ته وخپړوله. د هغه ځای واکمن او شیخان هغه وخت هک پک شول چې کله یې ولیدل چې د دغې درستې په مټ اوس دوی ترپخوا خپل دوښمن دوه گنتې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چې هغه د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ گالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وگومارل شو او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغه د پودا په سیمه کښې خپل لړکسی د شپې لخوا د هسک ستوریو ته سیده کړو. تر ټولو لومړی هغه د سپوږمۍ سیل وکولو او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې توگه یې هغه گروږه بېباوره کړه چې ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هواری، بېخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چې «ایتر» ورته وایي. په راتلونکو څو له درز او جوښه ډکو میاشتو کښې گالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چې بېخي د چا باور نه کېدلؤ. هغه ځینه داسې ستوري هم وموندل چې تراوسه یې هیچا نومونه هم نه پېژندل. اوس نو هغه ځای او گړۍ رارسېدلې وه چې هغه په غوڅه توگه پرېکړه وکوي. او هغه پرېکړه هم کړه چې «مخکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسې ارامه او ولاړه نه ده لکه څنگه چې ارستو بللې وه.

هغه په ډېره خوشالی د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۶۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لړکسی د جیوپیتېر ستوري ته سیخ کړو. په لومړۍ شپه د هغه تلوسه هغه گړۍ زیاته شوه چې په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مگر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چې دوه یې د جیوپیتېر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مگر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلې ول. درې واړه د جیوپیتېر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چې ستوري د یوه بل په پرتله ښوري رانېوري. مگر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي ده زباتولای شول چې کوپرنیکس رینستونی ؤ؟

ورپسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چې دغه اېسنده (*Phenomenon*) یو ځل بیا گوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښورېدلې ول. اوس په هغو کښې یوازي دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیتېر په لوېدیځ کښې ول. اوس نو هغه بېخي ډاډه ؤ چې دا یوازي د جیوپیتېر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپو شپو هغه د دغو دريو ستوریو لنداره کوله چې د جیوپیتېر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلو چې په هغو دريو ستوریو پسې نېغ نینستی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چې ستوري په یوه گاره (*Orbit*) کښې گرځي راگرځي. جیوپیتېر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځو ورځو پوري لگیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څو چې یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نه شو چې : کوپرنیکس بېخي رینستونی ؤ.

هغه خپله خپرنه وليکله او بيا يې خپلې ليکنې ته د لارورکي ایلچي (*Nuncius Siderius*) نوم يې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چې د دۀ د خپرني به په کليسا باندې څه اغېزه وشي؛ هغه يوازې د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسې وشول. د پوهنې په ډگر کېنې د هغه همکارو ښوونکو ته چې کله د هغه خپرنه ورورسېدله نو خوار ټوکې ټکالې يې ورپورې وکولې. کله چې هغه دوی راوغوښتل چې پخپله د دۀ په لړکسي کېنې وگوري. نو ځينه يې رانه غلل. او کوم چې راغلل په هغو کېنې ځينو ويل چې په لړکسي کېنې خو يې هيڅ هم ونۀ ليدل او نورو بيا د هغه لړکسي تشه د ماشومانو يوه نانزکه وبلله.

کله چې د گاليليو له خپلو همکارانو سره په ناندریو اخته و نو کليسا بېخي کار نۀ پکښې لرل. او گاليليو هم د وېنس د سيمې د سرکار تر سوري لاندي ژوند کولو، چې هر وخت به يې کليسا ته درکې ورکولې چې د اينگلستان په شان به ټولې شاندي او وندنې (Relations) له کليسا سره غوڅې کي. په کال ۱۶۱۰ کېنې هغه ته بلنه ورکړ شوه چې په خپل پلارني تيسکوني کېنې د گنترې په څانگې کېنې د لوی ډېوک کوسيمو مشر ښوونکی شي. د هغه نوې دندې او چوکۍ هغه ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چې خپله خپرنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغه خورا ستر نيامت او هوډ لرل چې روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې خپرني د ريښتينولۍ په باره کېنې وايي او کليسا به د همېشه لپاره د ارستو او پتولمي له غلامۍ ازادوي. مگر دا يو لېونتوب و چې ټول ژوند د گاليليو په سر کېنې پاته و.

هغه روم ته د دې لپاره روان و چې په مسېهي گروهې ته گټه ورسوي نۀ دا چې ډغره ورسره ووهي. گاليليو له خورا ستر هيلو سره روم ته روان شو چې د خپل لړکسي موندنې هلته ډاگيزې کي. په لومړي سر کېنې هلته د دۀ د خپرني خورا تود هرکلی وشو او هيچا يې موندنې ناسمې ونۀ بللې او د يوه لوی اتل په سترگه به ورته کتل کېدل. دا د گاليليو لپاره يو ستر بری و. هغه اوس اوه څلوېښت کلن شوی و کله چې يې د خپلې خپرني بريا وليدله نو لوی يې ولگېدل او بېرته فلورېنس ته راستون شو. هغه هلته په بابا کالويس او د واتيکن په نورو ستورپوهانو باندې منلې وه چې نور نو د ارستو سوچ سم نۀ دی او پکار ده چې دوی ورپسې ولاړ نۀ شي. که څه هم دوی دې ته هم تيار نۀ ول چې په کورنيکس پسې ولاړ شي مگر کم ترکمه دا يې ومنله چې هسک نور پتوني [رازونه] هم لري نۀ يوازې هغه ځينه چې دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چې د وېنس بېلابېل پروانه په غوڅه توگه دا زباتوي چې دغه ستوري په لمر شاوخوا گرځي راگرځي. اوس دومره پاته وه چې کليسا دا هم ومني چې پخپله محکه هم په لمر شاوخوا گرځي. مگر داسې ونۀ شول. کله چې هغه له رومه بريالی راستون شو اته مياشتې لا نۀ وې تېرې شوې چې له هغه څخه گروېږني پيل شوې. او د همدې گروېږندي له لاسه يې پاته دېرش کاله په کوفرويلو د تورو تر تورو سوري لاندي تېر کړو.

دا نابېره څه داسې بد کار وشو چې دا ناورين پيل شو؟ دا يوازې د ساينس او کليسا ډغره نۀ وه بلکې د ځينو کسانو د رځې، چلوټو، ناپوهۍ، سرتمبه توب او وېرې له لاسه گاليليو ټول ژوند خوار او اوتر شو.

د چلوتې او ناندرې لومړې زړې د فلسفې د یوه بنوونکي لخوا وکرل شؤ. هغه کوسیمو بوسکالیا نومېدلؤ او په پیزا پوهنتون کېنې بنوونکې ؤ. هغه یوه ورځ د ستر ډېوک د مؤر په غور کېنې په پسیسي وویل چې گالیلیو وایي محکمه ولاړه نه ده بلکې گرځي. هغه یوه خورا دیني او گروهندویه بنځه وه او هر څه چې په پاک اینجیل کېنې لیکل شوي ول بس په هغو یې کلکه گروځه لرله. هغې د گالیلیو دوست، بېنډېتو کاسټېلي وروغوښتلؤ او د گالیلیو په باره کېنې یې له هغه څخه پوښتنې وکولې.

کاسټېلي ډېر ژر گالیلیو اگاه کړؤ. په ځواب کېنې گالیلیو هغه ته د ساینس او دین د شانده په باره کېنې یو اوږد لیک ولیکلؤ. مگر د همدغه لیک له لاسه خو د گالیلیو او کلیسا تر منځ لومړې نښته پیدا شوه. ځکه چې یوه امي کس د دینپوهنې په نابنده نړۍ کېنې پل کېنېدلؤ. په ناگاهۍ کېنې گالیلیو خپلؤ دوښمنانو ته هغه درسته په لاس کېنې ورکړه چې هغو ورته له ډېره وخته کوت کولؤ.

هغه غوښتل چې کلیسا په دې وپوهوي چې کوپرنیکس ریښتیا وایي. مگر څه چې هغه غوښتل د لیک پایله د هغه اپوټه راووتله. نیژدې تر یوه کاله پوري لیک د لوستو او پوهو کسانو په منځ کېنې لاس په لاس گرځېدلؤ. مگر په پای کېنې هغه د گالیلیو د دوښمنانو گوتو ته هم ورغلؤ.

په دې ترڅ کېنې د کلیسا چارواکو زیات وخت د اینجیل په لوستلو تېرولؤ او ډېر سوچ به یې ورباندي کولؤ. په پای کېنې هغوی په دې ورسېدل چې د اینجیل ایتونه د گالیلیو له څېړنو سره اړخ نه لگوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چې لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

لمره، ته په گیبیون باندي ودرېره.
او سپورمۍ ته، د اجالون په وادی کېنې .
او لمر په آرام ودرېدلؤ، او سپورمۍ هم تم شوه.
ترڅو چې ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلؤ.

د کلیسا پلارانو به پوښتنه کوله چې لمر څنگه درېدلای شي چې کوپرنیکس وایي چې هغه بېخي هیڅکله خوزېدلې نه دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کېنې راغلی دی چې نور هم په کلکه د لمر خوزښت زیاتوي :

هغه یو چنغول دی چې له خونې راوځي،
هغه د یوه غښتلي سړي غوندي زغاسته خونېوي.
هغه د هسک له سره پرمخ ځي
او د هغه په پای بېرته راگرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زیات په توگه وړاندي کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چې گالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کېنې بندولای شؤ. او گالیلیو

چي يو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بنديوان شو.

خپلو شکوميو گاليليو ته وويل چي نور دي ځان نه ښکاروي او يو څه دي خپل گای پټ وساتي، مانا څه نا څه دي له دروغو کار واخلي. مگر له هغه خوار سره بيا دا غم ؤ چي ټولې کاميابۍ او موندنې به يې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو يې غوښتنه وکوله چي د ده ليک دي په روم کښې د بابا کلاويس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوی پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۶۱۴ او ۱۶۱۵ کلونو په ترڅ کې ليکونه د فلارنس او روم تر ميان تېرېږ کېدل، مگر ډېری د روم لخوا راتلل. اوس نو د گاليليو په کسټو (theories) پورې ځينو کسانو خورا ستر ستر گايونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نه ؤ وهلی. ځينو به ويل چي گاليليو ويلي دي چي په سپورمي کښې هم اينسانان ژوند کوي. او بيا به يې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپورمي مېښتو اينسانانو له ادم او هوا سره کومه د وينې شانده شته او کنه، او يا دا چي هغوی به د نوها پيغمبر په کښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شيخ بېلارماين چي د دينپوهانو مشر ؤ و ټولنو ته وويل، چا چي ليکلي دي چي لمر له خپله ځايه راخيږي او بيا لوېږي او بيا بيا داسي کيږي هغه سليمان پيغمبر ؤ. نه يوازي دا چي هغه دا وينا د خداي په ښوونې کوله بلکې هغه ترټولو هونبیار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کاليليو پوه شو چي اوس کيسې داستاني بڼه غوره کړه نو يې پرېکړه وکوله چي پخپله روم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنیکس د کسني رينستينولي د نورو په مخ کښې زبانه کي. هغه ډاډه ؤ چي واتيکن به يې ورسره ومني چي د ده څېړنې بېخي له کاتوليکي ښوونو سره سمون خوري. په کال ۱۶۱۵ کې هغه چي کله روم ته روان شو نو داسي ؤ لکه يو ښاغلی هواري او يو ډېر له جوشه ډک ځوان.

گاليليو چي کله روم ته ورسېدلئ نو ډېر زيات هيله من ؤ. هغه ځواکن شوی ؤ او په ځان ډېر ډاډه ؤ او اوس اوس يې روغتيا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونو درد يې ورک شوی ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله ورپېښ شوی ؤ. اوس نو ناندریۍ بېخي ډاگېزې شوې وې او گاليليو خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوی تر منځ په روم کښې رينستينيۍ او ناندریۍ روانې وې نو گاليليو په خپلو گايونو کښې ډېر زورور ؤ. هغه به د شپخانو پوښتنې په داسي توگه ورغبرگې کړې چي هغوی به بېخي ساده گان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پايله او پرېکړه ترلاسه کېدلای نه شوه نو په پای کښې لوی پاپا وويل چي دغه مړنه دي سپېڅلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دينپوهنې په رڼا کښې يې غوڅه کي. د سپېڅلي دوتر يوولسو غړيو د کوپرنیکس په کسنو باندي د دينپوهنې په رڼا کښې سوچ وکولو او بيا يې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پای کښې يې داسي غوڅه کړه: «دا چي وايي چي محکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، يو لېونتوب او بهولتوب دی. او موږ په ورته په دستوري توگه کوفرغرونه وايو. او داچي وايي چي محکه پخپله هم خرخي هم زموږ په گروڅه کښې سمه نه ده».

يو څو روځي وروسته کارډينل بېلارماين وگومار شو چي گاليليو ته ووايي چي نور دي نو له دغو کارونو ودريري. دغه کيسه په دوو ډولونو تر مور پوري رارسېدلې ده. ځينه کسان وايي چي گاليليو ورسره و منله چي نور به نو د کوپرنیکس د کسنو ننگه نه کوي. او ځينه نور بيا وايي چي هغه و منل چي نور به له دغې بنديز شوې کسني څخه بېخي لاس اخلي او نه بې خپلوي، نه به يې ننگه کوي او نه به يې چا ته بنوونه کوي.

دا گړۍ خو گاليليو په يوه نه يوه ډول يوه بريا گټلې وه. هغه له هر ډول سزا او تړلو ازاد شوی و، له هغه سره پخپله پاپا مخامخ رغېدلی و چا چي د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی و او بله دا چي کومه فتوا چي د کليساگانو له ميمبرونو واورول شوه په هغې کې بس مازي دومره ويل شوي ول چي د د کوپرنیکس د کسني د ريښتينولي په زباتولو به بنديز وي. مگر هغه بيا هم د گنترې (رياضي) لپاره کارول کېدلای شوه. يوازي د هغې په «ريښتينولي» باندي بنديز ولگول شو.

هغه اووه کاله هيڅ هم خپاره نه کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۶۲۳ کسني يې (II) (*Saggiatore*) وليکلؤ. په دغه لوستني کسني د پتولمي او کوپرنیکس د ملاتړيو ترمنځ گايونه يا ډيالوگ و. هغه په دې باندي اووه کاله نور هم کار وکولؤ. مگر په دې ترڅ کسني يو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمينو په نابره توگه مړ شو او دی يې له سوري څخه بېرځي شو. او تر دې بده لا دا وه چي په ځای ناستي يې هغه زړه راني. چي په لومړي سر کسني يې ټولې ناندري او مړني راپورته کړې وې. په روم کسني پاپا پېنځم هم مړ شو او په ځای يې گريگوري پينځلسم کسني استلو څوک چي يو کمزوری او ډېر زور کس او بس دوه کاله په واک کسني پاته شو. بيا د هغه په ځای باندي کارډينال مافيو باربيريني کسني استلو چي وروسته يې د اربن - پينځه دېرشم نوم غوره کړؤ. هغه ډېر د برم او نوم وړی کس و. هغه لېوال و چي له گاليليو سره لیده کاته وکوي.

گاليليو هم چي روغتيا يې لږ بڼه شوه ورته راغلو او شپږ ځله يې اوږدې اوږدې ليدنې ورسره وکولې. په دغو دوه په دوه ليدنو کسني گاليليو هڅه وکوله چي نوی پاپا د کوپرنیکس د کسني په ريښتينولي پوه کي او سخ (قانع) يې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بريده له گاليليو سره سر بنورولو مگر دې ته تيار نه و چي د کسني ريښتينولي بېخي په ډاگه ومني او يا دي بنديز ورڅخه لري کي. کله کله به يې دا هم ورته وويل چي «سپېڅلې کليسا کوپرنیکس غندلی نه دی او نه يې د هغه کسني کوفرغونه بللې ده، بس مازي دومره وايي چي هغه يو ډول بېرې کړې ده او دا چي بېځايه يې خېز وهلی دي. که چيري يو څوک د هغې ريښتينولي زباتولای شي نو بيا به هغه بېځايه خېز نه بلل کيږي» په ځان باوري او ډاډه گاليليو داسي و انگېرله چي نور نو هغه د کوپرنیکس په کسني باندي څه ناڅه ليکلای شي تر څو چي په دينپوهني کسني لاسوهنه نه کوي او همېشه له خپلو څېړنو سره کار ولري او بس.

کله چې هغه کور ته راستون شو نو يې په خپل لوستني چې دوگايه (Dialogue) نومېدلئو باندې کار پيل کړئ او په ۱۲۳۰ کښې يې تيار کړئ. دا لوستني نن هم د اټالوي ادب يوه غوره توپه بلل کيږي چې ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوگايه د کانال گراندي په سيمه کښې د درؤ انډيوالانو تر منځ د يوې ورسې په بڼه لري چې دوه پکښې د گاليليو خپل انډيوالان، سالوياتي او ساگریدو ول چې په دې وخت کښې دواړه مره شوي ول. ساگریدو يې پکښې داسې ښکاره کړی دی چې زيات کار يې په ژوند کښې له دې دنيا سره دی، ډېر ځيرک دی، او د يوه سرخبل په شان خورا پراخ لېمون او گروپرونکی سوچ لري. سالوياتي بيا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زياته لورينه کوي. درېيم کيردار ساده گل (*Simplicio*) نومېږي د بدلون لورينه نه کوي او وايي چې د ژوند لاره چې څنگه روانه همدغسې بڼه ده. که څه هم هغه د دې نورؤ دواړؤ د ټوکؤ او ټکالؤ د بوسؤ خوځکی جوړيږي مگرهغه پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دؤستان يوه درسته ورځ د مخکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion) په هکله ريښتيني (arguments) کوي. ساگریدو دا لېمون ورمخته کړئ، چې که چيري مخکه د ختيځ پر لور لږ چټکه وگرځي نو مرغان به په هوا کښې خپله ټوله وبايلي، په مني کښې به پانې د ونؤ په لوبديځ لور ته تويې شي او د توپ هغه مردکي چې په لوبديځ لور ويشتل شوي وي ترهغو مردکو زيات واټن ووهي چې په ختخ لور وار شوي وي. سالوياتي د مخکې خوزښت له هغې کښتۍ سره پرتله کړئ چې په سمندر کښې گرځي چې پکښې سپرې سورلی. په ازاده توگه يوې بلې خوا ته گرځېدلای راگرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوڅومره په چټکۍ روانه وي هم. همدغه راز مخکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نه لري چې هغه خيزونه په مخکې پوري بېخي نښتي دي او که بل راز ورباندې زورېد دي لکه هوا او وريځې. نو د مرغانؤ لپاره هم کومه ستونزه او رېر نشته.

د دوگايه ورسې په درېيمه ورځ - چې په ريښتيا گاليليو څو کاله وروسته ليکلې وه - درې سره انډيوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالوياتي پيل کوي او وايي چې موږ کولای شو چې د مخکې له دې کمکۍ ټيکۍ (Planet) څخه چې پخپله په کال کې يو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغو بېشمېره ستوريو او ټيکيو د ځای ځايگي او خوزښت پته ولگوو چې په ارت او بېرت هسک کښې خواره واره دي. هغه بيا د دغو ستوريو او ټيکيو د لريوالي په هلکه رغيږي او وايي چې واټن يې دومره لري دی چې زموږ سوچ په اسانه نه شي ورسېدلای. سيمپليسيو يې ورغبرگوي او ورته وايي چې خدای هيڅ اړتيا نه لري چې په دغو ستوريؤ او ټيکيو باندې دومره ناپايه پراخ ځای ونيسي چې اينسان ته يې هيڅ شمر هم نشته. ساگریدو چې په رؤغتيا کښې بڼه پوهه لري هغه په دې باندې خورا ځنډي او ورته وايي، اې ساده سپرېه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اينسانانو نسونه نه څيرلای نو څنگه به راته څرگندېدل چې موږ کولمې، سږي، بدوډي او نور غږي لرو. تر اوسه پوري موږ يوازي جيوپيټر پېژندلؤ خو اوس پوهېږو چې دا ستوری نورې سپوږمۍ هم لري. نو اې ساده گل، که موږ د يوه

ناپايه جهان په هکله نهير [سوچ] کوو نو د دې مانا دا ده چې خدای ته هغه ستر خای ورکوو چې دی یې لري.

د هغو دغه ریښتینۍ په ۵۰۰ مخونو کښې لیکل شوې دي. په دغو ریښتینو کښې هغوی درېواړه د ارستو، پتولمي او کوپرنیکس د پوهنې په اډانه په هر اړخ باندې هر راز گایونه کړي دي. هغوی په درېیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوڅه وینا او پیغام نه ویل کېږي بلکې هغوی ته پکار ده چې پخپله له خپل سوچ او پوهې سره سمه پرېکړه وکوي او پایلې ته ورسېږي. گالیلیو د کرښو او غونډلو په کښلو کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیاری سره هڅه کړې وه چې د کوپرنیکس د اډانې ریښتینولي نېغ په نېغه زباته نه کي. مگر د دوگایې ریښتینۍ او وراسه دومره زوروره وه چې په هر هوش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چې د کوپرنیکس اډانه ریښتینې ده. گالیلیو خو خپله لیکنه بشپړه کړه مگر اوس یې د چاپولو لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار بېخي د پایا کړوړو ته ورته و مگر گالیلیو داسې نه وه انگېرله چې په دې کښې به ده ته کوم تاوان ورسېږي. د کال ۱۶۳۰ په می میاشت کښې هغه بیا روم ته روان شو چې د خپل لوستني د خپرولو اجازه ترلاسه کي.

په روم کښې چې کله هغه د کتنې او څارنې لپاره خپل لوستني وړاندې کړو نو په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مگر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدگومانه شو ورباندې. نو ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شو. په پای کښې ریکاردي گالیلیو ته اجازه ورکړه چې په روم کښې دي یې خپور کي مگر په دې گره [شرط] چې د سر او پای ځینه برخې به یې داسې بدلوي لکه څنگه چې دوی غواړي. گالیلیو دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شو مگر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چې په مني کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په اټیکان کښې د گالیلیو ملاتړی شازوی چیسي په نابیره توگه مړ شو. هم هغه به د گالیلیو لوستني خپرولو. په همدې ورځو کښې په ټولې اټالېې کښې د تاوون وبا خوره شوه چې له کبله یې د وگړیو یوې بلې سیمې ته تگ راتگ بېخي په ټپه ودرېدلئ. اوس چې لوستني په فلارنس کښې پر ووت و او د هغه کتونکي په روم کښې ول، نو گالیلیو هم د خپلو شکومیو او انډیوالانو یوه ټلگري جوړه کړه چې په ریکاردي یې ومني چې لوستني دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زورنې لاندې زاړه شیخ ریکاردي ومنله چې په فلارنس کښې دي چاپ شي. مگر بیا یې هم دا گره کښېښودله چې هغه پخپله د لوستني پیلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نورو برخو لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وگومارل شي چې بیا یې تر سترگو تېر کي. گالیلیو هغه پیلامه چې د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پایا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې خای شوې وه په ډېره رخه او مات زړه ومنله. خو وروسته هغه په دې باندې زورنه [فشار] اچوله چې دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندې ولیکل شي چې لوستونکو ته بېخي څرگنده وي چې کومه برخه د گالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

لوستنی د کال ۱۲۳۲ په پسرلي کښې خپور شو. د هغه ملگري او هم لوستونکي ډېر زيات خوښ ول. مگر د واتيکان غبرگون لږ ورو او وروسته راغلو ځکه چې د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدل. کله چې د واتيکان چارواکو ولوستلو نو پوه شول چې له دوی سره چلاکي شوې وه. کله چې ریکاردي لوستنی ولوستلو نو وپې ويل: « دې لوستني چې کومه بڼه غوره کړې ده نو جيسويتان به خامخا له هغه څخه ډېر تريخ پلپوټ وکوي. مگر تر دې لمخه چې جيسويتانو يو څه ووايي پاپا پخپله پوښتنې پيل کړې. هغه باور کولو چې ریکاردي هڅې کښوتلای دی چې يوه دغسي لوستني د چاپولو اجازه يې ورکړې ده او ورسره ورسره په دې ډېر خواشني و چې په لوستني کښې چې د ساده گل کوم کردار راغلی دی هغه په ريښتيا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا يې دا ده چې په هغه باندي يې ملنډې وهلې دي.

د دوگايه (Dialogue) چې کله خپور شو نو هغه يې ښه وخت نه و. په دغه وخت کښې په اروپا کښې چې د گروهي په بنسټ کوم جنگونه روان ول هغه د واتيکان په گټه نه ول. د پاپا د ايلچيتوب او مرکچيتوب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورو کسانو سختې دغري پيل کړې وې. ځيو به ويل چې هغه خو د گاليليو په شان له ښوېدلو او بې لارې شويو کسانو سره د دوستي او ملگرتيا لري او ځينو نورو به ويل چې هغه خو بېخي يو کمزوری او ناتوانه پاپا دی ان چې بې لارې شويو کسانو ته هم هيڅ نه شي ويلای. يوه شېخ ورپسې وليکل چې پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چې بېخي له خپلې ماڼۍ بهر نه شي راوتلای ځکه چې وېره يې په زړه ننوتلې ده هڅي نه چې څوک زهر ورکي. کومې لارې چې تر واتيکانه پورې تللې دي په هغو يې تر لسو لسو ميلو پوري بدرگې او سامانې درولې دي او هر څوک چې په دغو لارو تگ راتگ کوي نو هرومرو يې تلاشي اخیستل کيږي.

په دغو ورځو کښې جيسويتانو هم د هغه په غوږونو کښې پسپسې پيل کړی و او هره شېبه به يې هغه ته ورپه يادوله چې گاليليو چې کومه ژمنه له تا سره ښپارس کاله پخوا کړې وه هغه يې د لوستني په خپرولو سره ماته کړې ده. پاپا چې په خپل برم او نوم باندي دغسي نيوکې واورېدلې نو يې وپتېله چې پکار ده يو څه زور او سام خلگو تر وروښي. يو ځل هغه د خپلو اېلچيانو يوې غونډې ته وينا کوله او ډېر په خشم يې هغو ته وويل: «ستاسي گاليليو په داسي کارونو کښې گوتې وهلې دي چې هغه پکار نه و. هغه ما ته د وکه راکړه او له ما يې کار واخيستلو. اوس به زه هم هغه و کاروم او خوښ به يې شم»

پلپوټ او گوپړنه

گاليليو په فلارنس کښې و. د هغه هلته يې خورا لوی لگېدلی و او اگاه نه و چې کيسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چې د هغه لوستنی ډېرو کسانو کتلی و او اوس خو يې خورا ښه نوم هم موندلی و او لوستونکو به ډېر ستاييلو. هغه ډاډه و چې که چيري کومې ناندری او کشالي راپورته هم شي نو په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چې پخپله پاپا د هغه نيژدې دوست هم دی.

پاپا هغه ته کسان ورو لېږل چې په دېرشو ورځو کې دې په روم کې خپله پېښې وکوي. اېلچيانو هڅه وکوله چې د پاپا خشم يو څه آرام کي مگر پاپا زېل کړی ؤ او ويل به يې چې گاليليو به يو ځل خامخا روم ته راځي او پېښې به کوي. گاليليو هغه ته د دريو ډاکټرانو لخوا يوه کتونی (سرتيفيکېټ) ورو لېږلو چې پکښې ليکلي ول: «گاليليو دا مهال د بېلابېلو سختو ناروغيو له لاسه رنځور دی او نه شي کولای چې تر روم پورې مزل وکوي». مگر کتونی هم په پاپا باندې کومه اغېزه و نه کوله او بيا يې پيغام ورته راو لېږلو چې بهانې نه چلېږي او دا ځل يې نور هم په کلکه ورته وويل چې که گاليليو پخپله رانه شي نو ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر يې تر رومه پورې راوړئ او پلېټ ته يې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل ۱۶۳۳ کې گاليليو پلېټ ته يوړل شو او په دغه بل گهيز د لوی څارنوال، بابا ويسنزوی دا فيرنزوالا، مخې ته لومړنۍ پېښۍ ته وبلل شو. هغه ته لوره ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چې، ايا هغه پوهيږي چې د څه لپاره پېښۍ ته راغونښتل شوی دی. هغه هم ورته وويل چې کوم لوستنی چې يې ليکلی دی د هغه په توري يې به يې راغونښتلی وي. گاليليو په ډېره هوشيارۍ او ځيرکوالي هغوی ته وويل چې ده ۱۶ کاله مخکې ژمنه کړې چې د کوپرنيکس کسنه به نه زباتوي او نه به يې ساتنه او ژغورنه کوي. مگر هغه ازاد دی چې د يوه لېمون (Opinion) په توگه ورباندې خبرې وکوي.

له هغه څخه وپوښتل شول چې تا د دغه لوستني د ليکلو لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وويل چې نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نه يې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټينگار او پوخوالی نه دی شوی چې مخکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دینپوهانو او گروهپېژانو بيا لوستنی غوندله په غوندله او توري په توري ولوستلو او بڼه په ډاډه توگه يې ځانونه پرې پوه کړل چې گاليليو په ډېره ځواکمنه او زوروره توگه د مخکې خوزښت او د لمر ټپکه زباته کړې ده. او هم يې په هغو کسان په ټوکو ټوکو کې بڼه سپک کړي دي څوک چې دا نه مني.

گروهپېژان په دې ورسېدل چې گاليليو هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چې هغه په کال ۱۶۱۶ کې کړې وه. هغوی په دې اړه نه وه چې د هغه لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او رېږ ؤ چې د کليسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ويل چې دا واک يوازي کليسا لري چې څه سم دي او څه ناسم دي. يو امي او جنجالي کس چې په دين او گروهه باندې اگاه نه وي څنگه کولای شي داسې کښالي په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لارښوونه دي وکوي.

لويې څارنوالۍ له گاليليو سره يوازي او پټې ليدنې او کتنې وکولې او هغه ته يې وويل چې خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومنې. که هغه منته [اقرار] وکوي نو ډېر په اسانۍ سره به وبخښل شي؛ او داسې چوپ پاته شي نو څارنوالي به يو ډول نه ډول سزا بيا هم ورکي. او هغه وچه نته [انکار] وکوي نو بيا به څارنوالي له ده څخه د شکنجې په زور ډېرې گرانې پوښتنې او گوېښې پيل کي چې په دوديزه توگه له هغو کسانو څخه کيږي چې کوفر يې غړولی وي.

دوه ورځې وروسته يې هغه يو ځل بيا پېشۍ ته راوغوښتلؤ چې پخپله منته [اقرار] ډاگيزه کي. هغه وويل چې تېرې د پلپوټ په تېرو څؤ ورځؤ کښې يې خورا په نهير سره خپل لوستنی يو ځل بيا ولوستلؤ. هغه له ډېره وخته راهيسې نه ؤ لوستلی نو ځکه خو بېخي داسي ورته ښکاره شو لکه يو نوی لوستنی چې وي او هغه لکه يو بل چا چې ليکلی وي.

وروسته يې گاليليو ټوسکاني اېلچي ته په لاس ورکړؤ چې يوه زاړه او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تيار کي چې هر هغه څه ناسم وبؤلي چې د ده په پوره باور بېخي سم دي. مانا دا چې هغه چې په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نور وگړي دي ورڅخه بېرخې کي. په کومه شپه چې يې هغه د ټوسکاني اېلچي کؤر ته راوړلؤ نو ډېر مېرزانده شوی ؤ. هغه د سوکرات په شان ياغي او سروېن نه ؤ چې د ريښتياؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې يو داسي وگړی ؤ چې د جوارۍ يو داو يې اچولی ؤ مگر په دې کې ناکامه شوی ؤ چې ثورؤ ته وروښيي چې ريښتيا څه دي. که هغه نته وکي او که منته ريښتيا خو به بيا هم ريښتيا وي.

په ۱۰ مۍ هغه يو ځل بيا پېشۍ ته راوستل شو. هغه يو ځل بيا د شيخ بېلامين لخوا لاسليک شوی کتؤنی (سرتيفيکېټ) وړاندي کؤ چې پکښې ليکل شوي ول چې هغه به د مخکې د خوزښت لېمون نه سم بولي او نه به يې ساتنه او پلوی کوي. مگر دا نه ول پکښې ليکل شوي چې هغه به يې ښوونه نه کوي او يا به څېړنه ورباندي نه کوي. خو بيا هم هغه باور لرلؤ چې د يوې وړې سزا په توگه به ورته لږه گوتڅنډنه وشي او نور به نو په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مگر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چې د وروستي ځل لپاره يې ولولي. او کله چې هغه ولوستل نو يې وويل چې په دې کار کښې هيڅ نرمښت نه شي کېدلای. گاليليو له هغې وايي [امر] څخه سرغړونه کړې ده چې هغه ته نېغ په نېغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه گوېړنه وشي، هغه دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ايستل شي چې توبه وباسي. بيا دي هغه ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي څېړزه کړ شي او به پای کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې گاليليو د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېشۍ ته راوستل شو. دا ځل هغه په واز کومي و منل: «زه يې منم او په کلکه سره وایم چې د پتولېمي لېمون ريښتيا او سم دی چې وايي مخکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چې ماته دا وايه شوې ده نو هيڅ کله د کوپرنیکس لېمون بيا ريښتيا نه دی بللی.» گاليليو په ډېره بېچارگۍ او زاری دا وينا وکوله مگر جرگې د هغه دا زاری او جگۍ و نه منلې. بلکې هغوی وويل چې ده چې کوم لوستنی ليکلی دی د ده اري لېمانه خو په هغه کښې جوت دي. گاليليو ورته وويل: «زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ يم، څه چې ستاسي خوښه وي زه به يې منم»

په دا بل گهيځ هغه څه وشول چې گاليليو يې هيڅ کله هيله نه لرله. دغه مشر ، سپينزيری هونبیار کس چې زړه يې له هرڅه مات شوی ؤ ، سرتؤر سر ، اېلې پښې ، د سزا په کاليؤ کښې نغښتی

دباندي راوايستل شو او بيا دې ته اړايستل شو چې د يوه ډېر ستر سلېب مخې ته خپل سر ټيټ کي. جاره واره شيخان او ملايان ولاړ ول چې ده ته يې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنیکس له لېمون څخه لاس په سر کيږي، د ده په لوستني، دوگايه، باندي به د کانون له مخې بنديز لگول کيږي او ليکوال دي يې په زندان کښې بنديوان شي او تر دريو کالو پوري دي هره ورځ هغه اوه اشلوکونه وايي چې د توبې لپاره دي. په هغه وخت کښې چې کليسا کومې سزاگانې ورکولې دا په هغو کښې ډېره نرمه گڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغه په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شو. هغه ډېر زوړ شوی و، سترگې يې بېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې يې ريخ ورلو. خو تر څو چې هغه په بشپړه توگه روند شوی نه نو بيا به يې هم پرلپسې کار کولو. که څه هم هغه له ستورپېژندنې بند کړ شوی و هغه د پوهنې نورو څانگو ته مخه کړې وه. د ستورپېژندنې په ځای هغه د خوزبنتونو (Dynamics) باندي څېړنه پيل کړه او په دې ډگر کښې يې تر ستورپېژندنې هم زياتې برياوې وموندلې او د نوي فيزيک بنسټونه يې کښېښودل.

گاليليو په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بيستره کښې مړ شو. هغه دا وروستی هيله څرگنده کړې وه چې په فلارنس کښې د سانتا کوزر کليسا په هديرې کښې د کورنۍ له نور مړيو سره يو ځای ښخ کړ شي. د کليسا نور شيخان تيار ول چې جنازه يې وکوي، بيا يې هلته يې ښخ کي او گور يې هم په مرمرو باندي ويوښي. مگر پاپا باربريني خپل زېل او کينه نه پرېښودله او د هغه د جنازې او گور رغولو اجازه يې ور نه کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې يې د هغه هډوکي په هغه ځای کښې ښخ کړل چېرته چې د هغه دوه نور هيوادوال، ميشلانگليو او ماکياويلي هم ښخ ول. او سل نور کلونه وروسته کليسا د هغه له لوستني بنديز لرې کړو.

مگر دا نو هغه وخت و چې په اټالېې کښې راتوکېدلې د بياييدارۍ ځلاند غورځنگ له سپکه لوبدلې و او کليسا ورباندي بريالۍ شوې وه. مگر گاليليو چې د اينسانانو د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او گړاوونه يې گاللي ول هغه بشمره او بېگتې پاته نه شول. د اټالېې په ځای په نورو هيوادونو او اولسونو کښې داسي ښاغلي پيدا شول چې دا زبات کي چې د ساينس کانون يوازي او يوازي ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ يوه داسي څېړنه چې نه د کليسا او نه د کوم بل زورگير لخوا تربت او خپه شوې وي. هغه چې د ساينسي لټون لپاره کومه لاره پرانيستله تر دربنيمو پېړيو پوري د پوهنې مينانو او لېوانو په هغې باندي يون او مزمل وکولو. هم دا تکل او لټون و او له رينستياو او ازادۍ سره مينه وه چې د اتلسمې پېړۍ د ليتوالي (Enlightenment) ستر غورځنگ يې و پينځولو. د دې غورځنگ دا چيغه وه چې (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چې پوه شي»

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**